

Х. Андонов-Полјански

ВИЛИЈАМ ГЛЕДСТОН ЗА МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ

АКТУЕЛИЗАЦИЈАТА на македонското прашање при крајот на XIX век придонесе да го изложат своето становиште спрема него и највидните европски корифеи на политиката и науката. Меѓу нив, најеклатантно испакнува фигурата на големиот англиски државник Вилијам Гледстон (William Ewart Gladstone, 1809—1898), кој низ целата втора половина на XIX век пројавувал живо интересирање за Македонија и, најпосле, во 1897 година го презентирал пред општественото мислење и своето становиште за решение на македонското прашање. Со оглед на тоа што веќе во основни белези го разработивме тоа негово становиште¹⁾, во овој прилог обрнуваме внимание на новите материјали, до кои дојдовме во Велика Британија.

1. Бриџанскиот печат за писмото на В. Гледстон во врска со македонското прашање

Првите податоци за становиштето на В. Гледстон спрема македонското прашање ги добивме од современиот британски печат. Актуелноста на македонското прашање придонела печатот со внимание да го дочека искажувањето на В. Гледстон за овој, на времето клучен проблем на европската политика. Во врска со ова, го објавуваме во оригинал и во превод пишувањето на независниот весник „The Times“ и соопштенијата во либералните весници: „Daily Chronicle“ и „Daily News“.

a. Mr. Gladstone and the Balkan Confederation

„The Byron Society, which is actively engaged in disseminating appeals in Greece and Bulgaria to help the cause of the Macedonians, has communicated to its agents a letter from Mr. Gladstone for distribution in the vernacular in South-Eastern Europe. The society aims at inducing the Greek, Servian and Bulgarian Governments to come to an early agreement in reference to the Macedonian question“.

(The Times 6. II. 1897, 12)

¹⁾ Види: Х. Андонов — Полјански, Вилијам Гледстон за Македонија. — Културен живот X/7 (1965), 26—28; Исто — Гордиев јазел на Балканот. Иселенички календар 1969. Скопје 1969, 135—140.

а. *Господин Гледстон и Балканската конфедерација (превод)*

„Друштвото Бајрон, кое активно се ангажира во испраќање апели во Грција и Бугарија за да се помогне каузата на Македонците, испрати до своите претставници едно писмо од г-н Гледстон за да го распределат на месните јазици во југоисточна Европа. Друштвото има намера да ги наговори грчката, српската и бугарската влада да дојдат до едно скорешно решение во врска со македонското прашање“.

(The Times (Лондон) 6. II. 1897, 12)

б. *Macedonia, Mr. Gladstone's exhortation to unity* (Македонија. Гледстоновиот повик за обединување) (Daily Chronicle 6. II. 1897, 5) — Се наведува истоветното соопштение како во „Times“, со нагласување дека соопштението било добиено од „The Press Association“ (Друштво за печат).

в. *Balkan Confederation. Letter from Mr. Gladstone* (Балканска конфедерација. Писмо од г-н Гледстон) (Daily News 6. II. 1897, 3) — Се наведува истоветното соопштение како во „Times“.

2. *Факсимиле, транскрипција и превод на Гледстоновото писмо за македонското прашање*

Првпат Гледстоновото писмо за македонското прашање, од 19 јануари 1897 година, беше објавено во весниците: „The Times“, „Daily Chronicle“ и „Daily News“ на 6 февруари 1897 година. Од објавеното писмо во „The Times“ (6. II. 1897, 12) направивме соопштение за становиштето на В. Гледстон за македонското прашање.²⁾ Меѓутоа, сакајќи да добиеме уште поверодостојни податоци за ова, ја истражувавме неговата мошне богата заоставштина, зачувана во Британскиот музеј во Лондон, каде што, за жал, не можевме да го откриеме оригиналот на ова писмо.³⁾ Сметајќи дека тоа ќе се најде во архивата на „Друштвото Бајрон“, вршевме истражувања во официјалната Архива на Велика Британија (Public Record Office). Но овдека не се зачувани хартиите на ова здружение. При една ваква ситуација повторно се ориентиравме на печатот. Проучувајќи го одгласот на Илинденското востание во британскиот печат, најдовме, во либералниот весник „Daily News“ од 15 август 1903, објавено факсимиле и транскрипција на Гледстоновото писмо од 19 јануар 1897 година. Со цел да обрнеме внимание на неговиот оригинал, во прилог ги донесуваме факсимилето, транскрипцијата и неговиот превод.

²⁾ Види: Андонов — Полјански, *Op. cit.*, 28.

³⁾ Види: British Museum. DMSS Gladstone Papers.

a. Macedonian Autonomy. Mr. Gladstone and the Turk. Facsimile of a famous Message. (Македонската автономија, Г-н Гледстон и Турците. Факсимиле на прочуената порака).

Does Sir the hopes view of the British
Govt would make me wishes with delight
to long sweep out of the world the
isolation: but I know a knowledge
of the resources available to support or
work, I do not take the responsibility of
encouraging it in any form or degree.

It is to the Ottoman Govt. nothing can
be more deplorable to blame would by them
jealousies would be held as a plan
by the Government, leaving for appropriate
the same territory. Why not Macedonia for
Macedonians as well as Bulgaria for Bul-
garians & Rumania for Rumanians. If they
are not small enough, to them God
knows they are for defence so long
they may not be surrounded by others either
of great or small, which would probably be
the effect of their quarrelling among
themselves. You are faithful

W. H. P. G. 97

(Daily News 15. VIII. 1903, 8)

Hawarden Castle, Chester, 19th Jan., 1897.

Dear Sir,—The hopelessness of the Turkish Government would make me witness with delight its being swept out of the countries which it tortures; but without knowledge of the resources available to support the revolt. I dare not take the responsibility of encouraging it in any form or degree.

Next to the Ottoman Government nothing can be more deplorable and blameworthy than jealousies between Greek and Slav, and plans by the States already existing for appropriating other territory. Why not Macedonia for Macedonians as well as Bulgaria for Bulgarians and Servia for Servians? And if they are all small and weak, let them bind themselves together for defence, so that they may not be devoured by others, either great or small, which would probably be the effect of their quarrelling among themselves.—Your very faithful,
W. E. GLADSTONE.

(Daily News 15. VIII. 1903, 8)

в. Превод на Гледстоновојо писмо

Тердинајна Хаварден, Честер
19 јануари 1897

Драги Госјодине,

Очаенајна шурска ујрава ќе ме најрави очевидец да го видам со восхитливување оштринувањето на земјите и нејзината шоршора. Но, штоа не е можно без познавање на вистинските цели за да се подржи нивниот револт. Јас не се усудувам да ја земам одговорноста за да го поштинкам штоа во која било форма или ситејен.

Поврзано со оштоманската ујрава, што е повеќе за жалење и препор, се наоѓа зависливоста помеѓу Грците и Словените и плановите на државите, што веќе постојат, за присвојување на друга територија. А зошто да не биде Македонија на Македонците, како што е Бугарија на Бугарите и Србија на Србите? Иако се тие сите мали и слаби, нека се оштиваат да се поврзат меѓусебно за одбрана, така што не ќе можат да бидат голитини од другите, било големи или мали, кое веројатно ќе дојде како последица од нивните меѓусебни караници.

Ваши многу искрен,

В. Е. Гледстон

(Daily News 15. VIII. 1903, 8)

3. *Огласој за Гледстоновото становиште спрема македонското прашање*

Првите соопштенија за одгласот на Гледстоновото становиште спрема македонското прашање ги наоѓаме во современиот печат, и тоа предимно британскиот. Објавувањето на неговото писмо во секојдневниот печат предизвикало силно внимание среде британската и европската јавност. Британскиот печат ги бележел реакциите на заинтересираните за македонскиот проблем, особено од балканските земји. Така, „Daily News“ во една статија од 11 февруари 1897 година, пет дена по објавувањето на Гледстоновото писмо, бележи дека редакцијата на весникот добила писмо од еден познат српски дипломат (не се споменува неговото име) испратено до Ф. С. Стивенсон, претседател на „Друштвото Бајрон“. Писмото било адресирано од Белград на 6 февруари 1897 година. Што значи дека дипломатот, веднаш по прочитувањето на соопштението во печатот за Гледстоновото мислење, сметал за нужно да го изрази својот впечаток од тоа. Во соопштението се вели дека дипломатот со симпатии гледал на изразените симпатии за „напатените народи на Балканот“. Тој сметал, се вели во соопштението, дека давањето слобода на Македонија лежи и во прашањето на спротивностите помеѓу балканските држави. Дипломатот го поздравил чекорот на Гледстон, особено неговото становиште за решавање на прашањето преку балканска конфедерација⁴).

Становиштето на Гледстон за решавање на македонското прашање наишло на силен одзив среде британските либерали. Тие презеле извесни чекори за реализирање на поставената солучија на македонскиот проблем. Така, во една резолуција Либералната партија ги изразила своите симпатии со „сегашното движење за македонска автономија и да се продолжи политиката на Канинг и Гледстон“⁵). Освен тоа, либералите формирале посебен комитет што имал задача натаму да го работува Гледстоновото становиште.

Гледстоновото становиште за решавање на македонското прашање наишло на одзив и во литературата за источното прашање. Така, познатиот британски истражувач и патописец В. Милер (W. Miller), во своето познато дело: „Патувањата и политиките на Блискиот Исток“ (Travels and Politics in the Near East), објавено во 1898 година, ја акцентира Гледстоновата лозинка: „Македонија за Македонците“ (Macedonia for the Macedonians) и се придржува за алтернативата да се реши прашањето на Македонија како автономна провинција во Отоманската Империја или како независна држава. При ова, ја потенцира и идејата за балканска федерација⁶).

⁴) Balkan Independence. — Daily News Feb. 11. 1897, 8.

⁵) „Present movement for Macedonian autonomy and to carry out the policy of Canning and Gladstone“. Macedonian Madness. — The Saturday Review 87 (1899), 133—134.

⁶) W. Miller, Travels and Politics in the Near East. London 1898, 388.

Гледстоновото становиште за решение на македонското прашање било поздравено и од македонските средини. Македонските социјалисти и другите напредни сили биле меѓу првите што му дале силен акцент на неговото справедливо гледање за решение на македонското прашање и ја потенцирале неговата лозинка „Македонија за Македонците.“ Таа станала борбена девиза во ослободителната македонска борба⁷⁾.

Смртта на В. Гледстон била исползувана не само да се изрази пиетет спрема неговата голема личност, туку одново да се потенцира и неговото правилно становиште за решение на македонското прашање. Така, „Глас Македонски“, кој ги изразува самобитните стремежи на македонскиот народ во една специјална статија од 10 мај 1898 г. по тој повод, пишува: „Гледстон е првиот државник во Европа што кажа дека најдобро решение на македонското прашање може да сстане преку давање на Македониите полна политичка автономија. И тоа мислење генеска е прифатено од целокупниот благороден свет“⁸⁾.

Пиетет спрема Гледстон изразиле и официјалните македонски политички и револуционерни организации. Така, претседателот на Врховниот комитет Христо Станишев, кој тогаш се наоѓал под силно влијание на Гоце Длечев и Горче Петров, кои биле задгранични претставници на Внатрешната организација, веднаш упатил од името на Македонија телеграма до сопругата на В. Гледстон, во кое се велело:

„Дозволете ни и нам, синовиите на христијанска Македонија, да се присоединиме кон оние чии шага на сите оние народи, историјата на кои од постојано на постојано ќе го предава името на големиот покојник Вилијам Едвард Гледстон, заштитник на поистинитите, борец за слободата на човештвото“⁹⁾.

Нагласената поента дека В. Е. Гледстон станал „заштитник на потиснатите, борец за слободата на човештвото“, ја изразил и неговиот биограф Ј. Морли (J. Morley), кој во 1903 година пишува: „Од Романија, Македонија, Норвегија, Данска, се искажува почит „за големиот спомен на Гледстон еден од славата на човештвото“¹⁰⁾.

Гледстоновото становиште за решение на македонското прашање одново се актуелизирало во периодот на засиленото македонско револуционо раздвижување пред, за време и по Илинденското востание. Во тоа време и европската дипломатија и јавност сè поинтензивно пројавувала интересирање за решение на македонското прашање и во печатот. Така, во овој период „Друштвото Бајрон“ одново се ангажирало за популаризација на македонското дело. Во публикацијата, што Друштвото ја издало по тој повод, под наслов: „Македонското прашање“,

⁷⁾ X. Андонов — Полјански, Op. cit., 28.

⁸⁾ Гладстон се помина. — Глас Македонски 10. V. 1898, 2.

⁹⁾ Телеграма. — Глас Македонски 10. V. 1898, 2.

¹⁰⁾ „From Roumania, Macedonia, Norway, Denmark tributes came“ to the great memory of Gladstone, one of the glories of Mankind”. J. Morley, The Life of William Ewart Gladstone, London 1903, vol. III., Ch. IX, 532—533.

(The Macedonian Question), во 1902 година, на видно место е разработено становиштето на В. Гледстон за решение на македонското прашање. Во неа е објавено Гледстоновото писмо од 19 јануари 1897 година и се изложени извесни подробности во врска со тоа писмо. Наведено е дека писмото Гледстон го адресирал до Ф. Стивенсон, тогашен претседател на „Друштвото Бајрон“ и дека тоа писмо Друштвото го превело на сите балкански јазици и го испратило во балканските земји¹¹).

Во предговорот на публикацијата, што го напишал Ф. Стивенсон, е разработено Гледстоновото становиште за решение на македонското прашање и се внесени некои детали за неговото гледање на македонската проблематика. Така, нагласено е дека В. Гледстон бил противник на анексијата на Македонија кон Бугарија, предвидено со мирот во Сан Стефно¹²), и дека тој се придржувал за поставката за „сепаратно третирање на Македонија врз база на автономија“¹³).

За време на Илинденското востание британскиот печат одново ја актуелизирал Гледстоновата поставка за решение на македонското прашање. Така, либералниот весник „Daily News“, кој станал вистинска трибина за одбрана на справедливата македонска кауза, целосно го објавил Гледстоновото писмо од 19 јануари 1897 година, со надеж дека ќе се помогне во правилното решение на македонското прашање¹⁴). Во суштина, тоа наишло и на одглас, а особено во апелите на европската јавност да се реши македонскиот проблем во интерес на справедливите барања на македонскиот народ.

* * *

Од изложените прилози во врска со Гледстоновото становиште за решение на македонското прашање јасно произлегува дека неговото правилно гледиште било дочекано со симпатии и биле правени обиди за негово реализирање. Всушност, В. Гледстон најправилно пристапил да презентира можна солуција. Тоа свое гледиште тој го изразил при крајот на својот живот, во зенитот на својата бурна политичка кариера, кога можел, во перспективата на своето време, да најде солуција за овој, на времето гордиев јазол на европската и балканската политика. Значајно е да се истакне дека таа негова толку евидентно поставена солуција не останала осамена, туку веднаш била поздравена и окарактеризирана како можен *modus vivendi* на македонскиот проблем. Уште повеќе, таа станала борбена девиза во ослободителната македонска кауза, најможен позитивен третман на македонското прашање.

¹¹) The Macedonian Question. London, The Byron Society 1902, 3, 9.

¹²) „It is known also that Mr. Gladstone was not favourable to the wholesale annexation of Macedonia to Bulgaria contemplated by San Stefano Treaty. . . (The Macedonian Question, 9).

¹³) „... Preferred that the immediate necessities of the case would be met by the separate treatment of Macedonia on the basis of autonomy. . .” (Ibid., 10).

¹⁴) Macedonian Autonomy. — Daily News 15. VIII. 1903, 8.